

השוואה בין הרוסית לעברית – בסיס להוראת עברית לדובר רוסית (וגם להיפך...)

אורינה נייניק

כ בלשנים המעתדים מוצבאים על התערבות שפת האם בתהליך רכישת שפה שנייה ומתייחסים אל שפת האם כגורם חשוב בתחום זה אך לאו דווקא כגורם מכני. עם זאת, קרוב לרוב מן הטעויות שעשויים מבוגרים הלומדים שפה שנייה נובעות מהתערבות שפת האם. במאמר נסקור מגוון של היבטי דמיון וושוני בין העברית לروسית, מתוך מודעות לכך שהבדין בין שתי השפות אינו בהכרח ערזוה להצלחה בתהליכי הרכישה של שפת המטרה.

השוואה זו נערכה כניסיון של יצירת בסיס מתודולוגי להוראת רוסית כשפה זרה בישראל. ההשוואה עשויה גם לשמש כדי עזר חשוב להוראת העברית כשפה שנייה. למروת העלייה הגודלה דוברת רוסית המגיעה לאץ זה שנים מס' ספר, ונעשה מעט מחקרים בתחום הדקדוק המൊמתה. המחקר החשוב והמשמעותי ביותר נעשה על ידי ברוך פודולסקי (Podolski, 1985). במאמר זה ננסה להשלים חלק מן הדברים שבמהם לא עסקו עד כה ולהציג תמונה שלמה יותר של הנושא. ההתייחסות אל שפת האם של הלומד כגורם חשוב ובעל משקל היא חלק אינטגרלי של המתודיקה התקשורתית בהוראת שפה, המקובלת ביותר בעולם המערבי כיום.

הבלשנים המעתדים (הكونטראסטויים) מוצבאים על התערבות שפת האם בתהליכי רכישת שפה שנייה ומתייחסים אל שפת האם כגורם חשוב ומשמעותי ולאו דווקא כגורם מפרייע; וכן נגד המושג 'העברה שלילית' (negative transfer) הינו הבלשנים המעתדים להשתמש במושג 'העברה חיובית' (positive transfer). בטענה זו תומכים גם פסיכולוגים ביהיבורייטים (Fodor et al., 1973). עם זאת, גם אנשי מדע ומתודיקנים המתייחסים בספקנות לצורך להביא בחשבון את הגורם של התערבות שפת האם של הלומד בתהליכי רכישת שפה חדשה, מודים כולם שקרוב ל-23 אחוז מן הטיעיות שעשויים מבוגרים הלומדים שפה שנייה נובעים מהתערבות שפת האם (Dulay et al., 1982).

- המתודיקות המקובלות כיוון מדובר על מילון של מיומנויות הנדרשות מן הלומד בהפקה הלשונית שלו בשפה החדשה – שפת המטרה.
1. מיומנויות בשפת האם שיש להעבירן למציאות הלשונית החדשה ולהפעילן בשפת המטרה.
 2. מיומנויות שנוצרו בשפת האם, ולפניה של הלומד מפעיל אותן בשפת המטרה יש לתקן.
 3. מיומנויות החסרות בשפת האם, ויש ליצור אותן מחדש.
- (Zinniaia & Leont'ev, 1976)

**הקדאה: מקומה
של לשון האם
ברכישת שפה
נוספת**

**המיומנויות
הנדראות בלימוד
שפת האתירה**

ד"ר אורינה נייניק היא מרצה בחוג ללימודים שפות באוניברסיטת תל אביב.

הדמיון בין שתי השפות אינו תמיד ערובה להצלחה בתהיליך וርישת שפת המטרה. בעורות בדיקה ובחינה מעממתת של מבנה השפות אפשר לחזות קשיים וטיעיות רק באופן חלק. חלק מן המתודיקנים עמדו על הקשיים הגדול שהוחווות התופעות הנכללות בקבוצה השנייה, ככלומר התופעות הדומות באופן חלקי בשתי השפות. מחקרים בנושא יישום הבדיקה המעממתת הביאו חוקרים רבים למסקנה שבתהליך הרכישה של שפת המטרה, הלומד יוצר מערכת בגיןים מתווכת (interlanguage) או מערכות מקרובות (approximate systems - Nemser, 1971) מושנתה במהלך הלמידה ונעה על הציר משפט האם לעבר שפת המטרה.

קשיים של דובר רוסית בל'יאוד עברית

ההיסטוריה של האינטראקציה בין העברית והרוסית היא יהודית ומעניינית. העברית הושפעה מאוד מן הרוסית, שכן בין אנשי העלויות הראשונות היו יוצאי רוסיה רבים, שהעבירו פריטים לשוניים משפטם אל העברית. גם בין המשוררים והסופרים הנחשים לקלסיקה של הספרות העברית היו רבים כמו ביאליק, טשרניחובסקי, רחל ולאה גולדברג שעלי' מروسיה. ההשפעה של התרבות והשפה הרוסית מורגשת ביצירתם – בתחוםים וגם בשפה.

כתב, אלדיבית ותנושות

בין הקשיים הבולטים בעברית מרוסית לעברית זה אפשר להצביע על כיוון הכתיבה של האות ושל השורה; על העבודה שבעברית אין שימוש באותיות גדולות (capital letters) בתחילת משפט או בכתב שמות; וכן על הערך חלקי של תנויות או 'אותיות ניקוד' (vowels). באلف-בית העברי רק 22 סימנים לעומת 33 הקיימים ברוסית, הבדל הנובע בעיקר בגלגולן של נקודות, שבבערך השתמשו בהן במקרים אחרות תנואה ('אותיות ניקוד'). הופעתה של אותן תנואה במסמנת שני ציללים ('ש'היא גם O' ו'ג'ם U') או תופעת הסימנים ('אותיות המשמשים גם כעיצורים וגם כתנותות (דחיינו ו'ידי') גורמות קשיים לסטודנטים. הם מנסים ליצור אנלוגיה בין העברית לרוסית, והדבר גורם לבלבול.

הגיית עיצורים ותנושות

בשפה הדבורה נהגה לעיתים עיצור אחד כעיצור אחר, תופעה הקרוייה voicing. לדוגמה: מזכירה יש המבטאים מצירה, ואת השם רבקה יש המבטאים רפקה. הדבר מבלב את הלומדים. בתנושות ברוסית קיימת תופעה דומה של 'זרוקציה' – במקרים שהhabraה אינה מוטעמת ואופי התנושה משתנה, למשל מסκבה במקום מוסקבה. תופעה זו, כאשר היא מועברת אל העברית, גורמת לקשיים נוספים ולטעויות בהגייה. בעברית נובע הדבר מטעויות בהגייה זו ותופעה חריגה, ברוסית לעומת זאת זו נורמה.

קשיים נוספים, אם כי פחות משמעותיים, קשורים לארטיקולציה, שכן אפילו הצלילים הקיימים בשתי השפות שונים באופן ההגייה שלהם. הגיית האות ר (r) לשונית יותר ברוסית; הגיות האות ש' ברוסית רכה יותר. הבדל זה בין אותן קשה באות רכה אינו קיים בעברית.

ברוסית יש אותיות המסמנות צלילים שאינם קיימים בעברית. הבולטות בין הן [y] ו-[shch] – בעברית בערך [ואי] ו[שטצ'ה]. בעיה משמעותית מאוד ברוסית היא הטעמה שזו, למשל, בעת הפיכת המילה מיחיד לרבים או ביחסות ומשנה את המשמעות של המילה. הדבר גורם קושי לומדי רוסית. כדי להתגבר על הקשיים הנזכרים לעיל מומלץ להשתמש בתרגילי דיווש, המתרכזים בתרגול מיווננות אחת. למקרה זו יועלו הכתבות, המתקדמות במטרה אחת, כמו הבחנה בין מילים דומות או השלמת אותן חסורה.

תחילות וסימות

ברוסית ובעברית מועברת המשמעות המילונית על-ידי השורש. הוספת אפיקס (תחילת או סיום) מעגנת את המשמעות של המילה. במקרים מסוימים אפשר לעורך אנלוגיה בין המשמעות שמשמעות האפיקסים השונים. בעברית, למשל, הסיומת Xות באח להצעיע על מושגים מופשטים. בcontra חלקית יש לכך התאמת לשני אפיקסים ברוסית:

- [ost'], [stv] – עדות, התנדבות, התנגדות, רצינות.
 - האפיקס Xן משמש בעברית להצעיע על עיסוקים ותוכנות: שחקן, עצלן. זה מתאים לאפיקס הרוסי [ist]: שחקן – ארטייט, כדרוליסט – פוטבוליסט.
- בשתי השפות קיימות סיומות של חיבה והקטנה – ברוסית על-ידי הוספה: צ'יק [chik] ואישק [ishk]; בעברית נוצרת משמעותה של הקטנה על-ידי הסיומות Xן Xזנת או Xית. למשל: ילדוֹן ילדונת, כוֹסִית. נציין שהסיומת הרוסית צ'יק העברית גם בעברית – למשל: בחורצ'יק. ובנוסף משתמשים גם בסיווות הרוסיות או המוכרות לדוברי רוסית משפטם: איזם – סוציאליזם; ניק – קיבוצניק; איסט – שובייניסט, שמינייסטם.

לסימון שלילה על-ידי התחילת 'אי' מתאימות ברוסית ניה [ne] או ני [ni].

גדירת חלק דיבור אלה מלאה

כמו בעברית גם ברוסית נוצרו פעלים חדשים שנאזורו משמות עצם לועזים. למשל: טלפון – מטלפון, לפקס – מפקס. גם ברוסית אפשר ליצור פועל ממש – למשל, הפועל להקריב, שנוצר מהשם קורבן: zhertva – zhertvovat'. באותה מידת קיימת תופעה של סובסטנטיוויציה (יצירת שמות עצם), למשל בשוצרת הפועל ביבינוי הופכת לשם עצם. לדוגמה עובד – עובד. ברוסית הופך התואר לשם עצם מאומה לאומה. [.rabochii]

אוצר מילים וסמנוטיקה

תחום זה הוא מן הקשיים והמשמעותיים בשפה. בפילוסופיה של השפה יש טענה האומרת ששפה משקפת את הסביבה התרבותית והמנטליות של העם והוא יוצרת תМОנות עולם שונה מאומה לאומה.

טענה זו יכולה לשמש כבסיס להסביר של אי ההתאמות בין המשמעותיות בשפות שונות. במקרים שיאפשר לתרגם מילה משפה אחת לאחרת באופן מדויק, ללא שינוי המשמעות, מדברים על 'לקסיקה חסרת אקוויולנט'.

לפי טענת החוקרים, כ-7% מאוצר המילים הרוסי אינם ניתנים לתרגום לרוב השפות (Vereshchagin, 1990). בכלל זה גם לעברית.

קובוצה זו, הגורמת קשיים בתרגום, כוללת לא רק מילים אלא גם ביטויים. אולם במקרה של העברית והרוסית זה נכון רק באופן חלקי, בגלל הדמיון המפתיע בין ביטויים בשתי השפות. את הסיבות לכך אפשר לתלות בהשפעת התנ"ך על העברית, כמובן, וגם על הרוסית. כמו כן אפשר להצביע על השפעות שהועברו על-ידי אנשי העליות הראשונות בתקופה של התגבשותה העולם הרווחני של שני העמים.

להלן חלק קטן מן הדוגמאות של ביטויים הקיימים בשתי השפות:

- הזמן רפואי.
- לא בוער לי.
- כמו דג במים.

מחקר מעניין בתחום זה נערך על-ידי ולף מוסקוביץ, המביא גם הוא דוגמאות של ביטויים המצויים שתיהן השפות:

- ארכנבת נרדפת.
- להרים את האף.
- טיפה בים.

באוטו מחקר מוסקוביץ טוען שהעברית הינה סמי-איירופית עם השפעות חזקות מן הרוסית (Moskovich, 1984). השפעה זו מתבטאת גם בהרחבות המשמעות של המילים:

- תחנה – המסמנת גם תחנת אוטובוס, גם תחנת דלק וגם תחנת עזרה ורשותה.
- המונה גיבור הוא גם אדם אמיץ העושה מעשה גבורה, וגם גיבור בספר, בסרט, כולם דמות הנוטלת חלק בסיפור.
- המושג גישה מסמן גם גישה פיזית למקום וגם עמדת, דעה בנושא או בעיה. מילים מסוימות עברו מروسית לעברית ללא שינוי במשמעות, כמו, למשל, חלטורה, ברגע, המשמשות במשלב הסלנג.

אם נרכז את אוצר המילים הבעייתי מבחינת הלימוד, נוכל לציין כמה קבוצות:
1. עם הקבוצה הראושנה נמנות המילים המתורגמת לרוסית באמצעות שני ערכיהם לשוניים, שתי מילים שלכל אחת משמעות משלה. למשל:

- הפועל קיבל מתורגם לרוסית על-ידי שתי מילים 'prinimat' ו-'poluchat'.
- הפועל להזמין, המאחד בעברית שתי משמעויות המוסמנות ברוסית על-ידי שני פעלים: 'zakazat' – במשמעות של הזמנת כרטיסים, הזמנת מקום או תור, וכן 'priglashat' – להזמין אורחים.
- הפועל לעבור, שפירושו, בצירופים שונים בעברית, לחוץ את הכביש, להעתיק מקום מגורים, וגם להצליח במח奸. ברוסית יהיה לכל אחת מהמשמעותות ערך מילוני אחר: 'pereekhat' ו-'sdat'.

2. עם הקבוצה השניה נמנות מילים שהבעיה בהן הפוכה: הן כוללות מילים שלן משמעויות המובאות בעברית באמצעות שתי מילים, שני ערכיהם מילוניים (או יותר):

היבטים בעיתיים

בהקשר אוצר

המילים

- הפועל ז'יט ('zhit), שפירשו לגור וגם לחיות;
 - הפועל רישית ('reshit), שפירשו להחלטת וגם לפטור בעיה.
 - דוגמה נוספת, רלוונטית מאוד בלימוד השפה בשלב המתחילה, היא (mozhno) שפירשו אפשר ומותר; (nelzia), שפירשו אי אפשר ואסור.
3. הקבוצה השלישית עוסקת במספר הצירופים שניתן ליצור עם מילה מסוימת, לרוב פועל:

- לדוגמה: הפועל 'idiot', שמשמעותו הולך, מאפשר ליצור צירופים רבים יותר מאשר בעברית. אפשר להשתמש בפועל זה כשדברים על אדם ועל אוטובוס. גם כאשר מדובר על רט, צבע או על גדים וכו', משתמשים בפועל 'הולך' במשמעות של 'מתאים'. משמעות זו קיימת בעברית בשלב של סlang: הולצתה הזו הולכת מצוין עם המכניםים האלה, או: הכל הולך...
- הפועל לעשوت מופיע בעברית, אמנם במסלב נמוך בשפה הדוברת, בעוד צירופים מאשר ברוסית. שבاهאי אפשר לעשوت בעיות, לעשות ישיבה, לעשות טiol או מסיבה. כדי לאמן את הלומדים להשתמש נכון בפועל המתאים, טוב לתרגל את המילים על-ידי יצירת סיטואציה המצריכה שימוש בפועל المناسبים בצירופים האפשריים.

אורפולוגיה העין הדקדוק'

גם בעברית וגם ברוסית קטgorיה זו היא סמי סמנטית, אך בעברית היא סמנטית יותר מאשר ברוסית. גם ברוסית וגם בעברית קיימות צורות הזכר והנקבה, אולם ברוסית נוספת אליהן גם צורת הסטמי, המסמלנים על-ידי סיומת שונה. כמו בעברית, הסיומת של המילה מאפיינת בדרך כלל את המין הדקדוקי, מלבד שמota יוצאים מן הכלל. בעברית סיומת הנקבה ה' מתאימה לשימוש A ברוסית. עם זאת, בעברית שמות הערים והמדיניות הן תמיד בנקבה ושמות נחרות הם תמיד בזכר. ברוסית שמות הערים, המדיניות וכו' הם במיניהם שונים (תליי בסיוותה).

ברוסית החלוקה, לעומת זאת, היא פורמלית והיא נעשית על-פי הסיומת של השם הפרטני: למשל, מוסקבה – נקבה וכן פטרבורג – זכר. וולגה – נקבה, דנייפר – זכר. בעברית נשמרת הבחנה בין זכר לנקבה גם בצורת הרבים והרבות; ברוסית, לעומת זאת, נעלמת ברבים ההבחנה בין המינים, וצורה אחת מציינת גם את הרבות וגם את הרבים. אי התאמות בין השפות בתחום המין הן רבות מאוד ויצירות אין ספור קשיים ובעיות. למשל המילה 'תיק': ברוסית – נקבה ובעברית – זכר.

בשמות המקצועות בעברית אפשר להשתמש לצורך זכר או נקבה בסיוותה של השם (סנדLER – סנדLERית). ברוסית, לעומת זאת, קיימת אופציה להבחנה כזאת רק במספר קטן של מקרים.

יחסות

נושא רחב ומורכב זה דורש מאמר נפרד. כ舍מודובר בדובי עברית הלומדים רוסית, זהוי מינויות שיש ליצור מן ההתחליה. בפסקה זו נציג רק את המשמעות העיקריות של שושנות היחסות הקיימות ברוסית:

- היחסה הראשונה (נון-נומינטיב) – בסיס המילה.
- היחסה השניה (גניטיב) – משתמשים בה כדי לציין את השיליה של 'יש'; את השיעיות; וכן היא מופיעה אחרי מילות היחס מילוטים כמו iz, u, bez, ot, dlia, nedaleko, okolo; שבעברית משמעוֹת (מקום), ליד, בלי, מ(ב)אדם ומקום), בשביל, לא רחוק מ, קרוב ל, בהתאם.
- היחסה השלישייה (דטיב) מופיעה במשפט חסר נושא, במשמעות מקבילה למשמעות מילת היחס ל' בעברית; וכן אחרי מילת היחס so – על פניו.
- היחסה הרביעית (אקווזטיב) מופיעה לציוון: מושא ישיר; ציון תנועה; הזמן (ימי השבוע).
- היחסה החמישית (איןטראומנטל) מצינית: תיאור שותפות; תיאור אמצעי פעולה; תיאור מילוט מקצוע, ואחריו הפעלים – byt, rabotat', stat' – והוא מופיעה עם מילות היחס nad, pered, pod, s, za
- היחסה הששית (אבלטיב) – מצינית: מקום דבר מסוים; שימוש בכלים תחבורת; זמן (חודשים); ובצירוף מילת היחס O.

הפועל כללי

בצורת הבינוי בגוף שלישי הפועל ברוסית משתנה לפי הגוף והמספר, כמו בעבר ובעתיד בעברית. אין צורה אחת המשותפת לכל הגוף – נקבה ביחיד, זכר ביחיד וכוכ' – כמו בעברית. לעומת זאת, ברוסית דוקא בעבר יש פועל משותף לכל הגוף שיש להם אותו מין ומספר (פועל אחד לזכר יחיד, פועל אחד לנקבה ביחיד וכו').

בעברית לא קיים המושג של אספקט הפועל ואין הבחנה בין פועל פרפקטיבי או אימפרפקטיבי. הפועל הפרפקטיבי מתקבל בעיקרו ל'perfect' האנגלי והפועל האימפרפקטיבי מתקבל בחלוקתו לעבר המתמשך (progressive) ובחלוקתו לעבר הפשט (past simple) באנגלית.

פעלי תנועה

הבחנה הברורה ברוסית בין תנועה שగותית החזרת על עצמה ובין תנועה לכיוון אחד גורמת>Koshi רב לדוברי העברית הלומדים רוסית.

פועל רפלקסיבי

צורת הסופית סיה-sia נותנת לפועל משמעות רפלקסיביות (כלומר, של פעולה הפועל על עצמו או הדדיות), והיא מקבילה לבניין התפעל בעברית. למרות שאין בין הצורה הרפלקסיבית ברוסית ובין בניין התפעל בעברית התאמה מלאה, הדמיון בין התופעות עוזר להסביר לומדי הרוסית בקרב הישראלים את המשמעות הרפלקסיבית.

בשתי השפות משתנה צורת שם התואר על-פי המגדיר (gender – כאן: מין דקדוקי) והמספר. ההבחנה ביןיהם באה בסיסומות.

שם התואר

ברוסית לא קיימת צורה המקבילה לסמיכות, שבה שם עצם אחד מתאר שם אחר, כמו, למשל, איזונְקִיר או שמלתמשי. במקרים דומים ברוסית יש להפוך את שם העצם לתואר (במקום 'עובדות בית' ברוסית יהיה 'עובדת ביתית'). אפשר ברוסית להפוך שם עצם לתואר, כפי שעושים בעברית, על-ידי הוספה י' לשם – למשל: חשמלי, כספי, חלבני. הדמיון בתופעות בשתי לשפות עשוי לסייע בהבנה ובשימוש בצורה זו בשפה החדשה.

כינויים
במאמר נעסק רק בכינויו המקורי: של'. ברוסית, בגוף ראשון ושני תלואה הצורה של הסיממת באובייקט ולא בסובייקט, כלומר במינו של דבר המקורי ולא בעבלו המקורי. רק בגוף השלישי היא דומה לעברית והחלוקה נעשית על-פי בעל המקורי ולא על-פי מושאו המקורי.

>Allot Yhm
חלק ממילوت היחס בעברית נכתבות בצדדים לשם העצם. בעברית וברוסית אותן פעלים מצטרפים למילוט יחס שונות וגורמים לשגיאות. למשל:

ברוסית	בעברית
איך קוֹרְאֵים את	איך קוראים
גֶּזְעָנָג	גֶּזְעָנָג
גַּחֲכָה	גַּחֲכָה

בעיה נוספת נוצרת בשימוש באותה מילת יחס במשמעות שונה. למשל, מילת היחס ב בעברית יש יותר ממילת יחס אחת, שיש לצרפה לפועל המתאים: אני גור במוסקבה; אני נוסע למוסקבה. ברוסית משתמשים בשני המשפטים באותה מילת יחס. ההבדל ברוסית מתבטא בסיום, בשינוי היחסה.
לעומת זאת, בעברית משתמשים באותה מילת יחס כדי להביע שני עניינים שונים:
למשל, 'דיברנו על העניין' (במשמעות about); ו'ישבו על הספסל' (במשמעות on). במקרה זה, הרוסית דואка דומה לעברית.

תחביר
יש דמיון רב בין התחביר העברי והתחביר הרוסי. סדר המילים במשפט חופשי יחסית בשתי השפות. בשתי לשפות השאלה נוצרת על-ידי אינטואיציה. משפט חיוי הופך לשאלת על-ידי שינוי האינטואיציה בעת העדר מילות עזר ליצירת שאלה.
שוני נוסף במבנה קיים במקומות שם התואר. ברוסית התואר בא לפני שם העצם. ברוסית משתמשים במילוט שאלת צורך חיבור שני משפטיים (כפי שעושים לעיתים גם בעברית המודוברת: متى ש... איפה ש...). למשל, השימוש במילוט השאלה מתי? או: איפה (במקום ש...).

במשפט התנאי, המשמעות של התנאי לבטל מעברת על-ידי החקיקת by וזמן עבר של הפועל: אולי הייתה עשו – .khotel by

סיכון
לסיכום יש להציג כי העימות בין שתי השפות המובא במאמר זה נערך בסיסו לצורך הוראת הרוסית לדוברי עברית. מתוך הדברים בחרנו את הפריטים הלשוניים הרלוונטיים

והמשמעותיים לומדי עברית כשפה שנייה. אנו מקווים שהחומר ישיע גם למורים המלמדים את העולמים החדשניים דוברי הרוסית.

מקורות

- פודולסקי, ב' (1985). **דקדוק עברי מעשי** (לדובי רוסית). תל-אביב: אגודה תרבותת.
- Dulay, H., Burt, M. & Krashen, S. (1982). **Language Two**. Oxford University Press, 1982.
- Fodor, E., Bever, T. & Garrett, M. (1974). **The Psychology of Language**. New York: Mc. Graw-Hill.
- Nemser, W. (1971). Approximate systems of foreign language learners. **IRAL**, 9 (2), pp. 115-123.
- Vereshchagin, E. M. & Kostomarov, V. G. (1990). **Iazyk i kultura rechi: Lingvastranovedenie v prepodavanii russkogo iazyka kak inostrannogo**. Moskva: Russkii Jazyk.
- Zinniaia, I. A., & Leont'ev, A. A. (1976). Psichologicheskie osobennosti ovladeniya inostrannym iazykom. In: **Voprosy obuchenii inostrannomu yaziku inostrantsev na nacal'nom etape**. Moskva: Russkii Jazyk.
- Moskovich, V. (1984). Russko-ivritskie iazykovye kontakty. In: **Ivrit — iazyk vozrozhdeniya**. Biblioteka — Aliia, pp. 157-176.